

מודר הנאה בשלא כדרך הנאתו (נדרים לג)

גליון 359

איתא במתניתין בריש פרק ד (דף לב:): המודר מאכל מחבירו לא ישאלנו נפה וכברה וריחים ותנור וכו'. ובגמ' (דף לג) והא מן מאכל נדר (ולכאורה נאסר רק במאכלים, וא"כ למה נאסר עליו לשאול ממנו כלים שמתקנים בהם מאכלים). אמר רשב"ל באומר הנאת מאכלך עלי. אימא שלא ילעוס חיטין ויתן על מכתו. אמר רבא באומר הנאה המביאה לידי מאכל עלי. ופי' הר"ן ואימא שלא ילעוס חיטין, דהנאת מאכל לא משמע אלא שלא יהנה מגוף המאכל עצמו. ולאסור אפילו הנאת המאכל אמר הנאת מאכלך, ואכתי לישתרי (לשאול כלים). ויישב רבא דמתניתין איירי שאמר הנאה המביאה לידי מאכל עלי, שרק בכה"ג נאסרו הכלים עליו. ונחלקו הראשונים אם בכה"ג נאסר גם בלעיסת חיטין או לא.

עכ"פ יוצא שהאומר הנאת מאכלך עלי אסור לו ללעוס חיטין לתת ע"ג מכתו, דע"י שהמודר לועס החיטין של המדיר, ושם אותם על מכתו, הוא מתרפא, ונמצא שנהנה מגוף המאכל אע"פ שלא אכל ממנו. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רכא סע' א) אמר הנאת מאכלך עלי אסור לאכול משלו, ואסור ללעוס חטים ליתן על גבי מכתו. וכתב בהגהות רעק"א וז"ל מזה ראייה לכאורה בנודר מאיזה דבר בסתם דאסור אף שלא כדרך הנאתו. ועי' מג"א (סי' תסו) דלעיסת חטים ע"ג מכה הוי שלא כדרך הנאתו. וקשה לי עמ"ש המג"א בפשיטות (סי' שפו סק"י) דמסתמא אין דעת הנודר רק על דרך הנאתו, עכ"ל.

והיינו דהיות וכתב המג"א דלעיסת חטים למכה נחשבת שלא כדרך הנאתו, ובכל זאת מבואר בסוגיין שאסור למודר ללעוס, הרי שסתם נדר כולל גם הנאה שלא כדרך. ואיך כתב המג"א בעצמו בהל' עירובין שאם נדר הנאה ממאכל, מותר לו לעשות בו שיתוף מבואות כי מסתמא דעת הנודר אינה אלא בהנאה כדרך. ולכאורה יש לדון בקושייתו של רעק"א, דאמנם הנודר סתם אינו נאסר בהנאה שלא כדרך כי מסתמא אין בכוונתו אלא כדרך הנאה אבל בסוגיין שאמר הנאת מאכלך עלי, שהוסיף לומר הנאה מהמאכל ולא אסר את המאכל בסתם, הרי זה כאילו פי' להדיא שכל הנאה שיש לו מגוף מאכל זה אסור. משא"כ בנודר סתם מהנאה של דבר, מותר לעשות בו שיתוף כי מסתמא לא התכוין לאסור הנאות שלא כדרך.

וכן כתב בשיעורי רבי שמואל (אות קמד) דהכא שאמר בפירוש הנאת מאכלך עלי מונח בזה הנאה שלא כדרך. וכבר כתב כן בחי' חת"ס, דלכאורה קשה למה אין הגמ' אומרת הנאה אחרת כגון להריח בככר. אלא דבא לומר שהיות ואמר הנאת מאכלך, משמע מייתור הלשון שמוסיף לאסור אף להניח חיטין ע"ג מכתו דהוי שלא כדרך הנאתו.

ורעק"א כנראה למד שאם אמרינן שאין כוונת הנודר אלא להנאה כדרכה, הרי שלא כלולה הנאה שלא כדרכה בנדר של איסור"נ (אולי בגלל שהנאה שלא כדרך לא חשיבא הנאה כל כך), וא"כ גם כשאומר הנאת מאכלך ובא לאסור הנאה שבאה מן האוכל, ע"כ דאין לעיסת חיטין בכלל כי אין זה הנאה כדרכה.

ועוד יש להעיר על קושייתו של רעק"א, דמה שכתב המג"א בהל' עירובין שאין כוונתו לאסור על עצמו לעשות שיתוף ע"י האוכל שאסור על עצמו, אין כוונתו לומר שכל הנאה שלא כדרך אינה נחשבת הנאה אלא שמן הסתם לא אסר אלא עיקר ההנאה של המאכל שכולל אכילה או שאר הנאות שהן ישירות הימנה אבל לעשות בו שיתוף שאינה הנאה מגוף המאכל אלא דבעקיפין נהנה ממנו כי על ידו יש לו היתר טלטול, לזה לא התכוין. וממילא לא קשה הא דמבואר בסוגיין שכלולה בנדר גם הנאה שלא כדרך מן המאכל עצמו.

והנה הר"ן הביא (בסוף לה.) ירושלמי (פ"ד ה"ב) נדר מן הככר מהו לחמם בו את ידיו ולא איפשיטא. ולכאורה, ספק הירושלמי הוא בזה גופא, האם נדר מהנאה כולל גם הנאה שלא כדרכה, שהרי אין הככר עומד לחימום הידים אלא לאכילה. וכן כתב במחנה אפרים (נדרים סי' כז) דאולי לא נדר אלא כדרך הנאתה דהיינו אכילה, עי"ש.

אבל באור שמח (פ"ד מעילה ה"ט) כתב דלא מיבעי ליה אם אסור נודר הנייה ממאכל גם בשלא כדרך הנאתו, דבגמ' דילן פשיטא ליה דלא ילעוס חטים ויניח ע"ג מכתו אע"ג דהוי לא כדרך הנאתו. רק כיון דמשוינן (נדר) להקדש, מצי להיות דאינו אסור רק כמו הקדש, ובנהנה בלי לפגום חפץ לא מעל (ורק אם אין דרכו לפגום כמו כוס של זהב, אז חייב בכל אופן) וא"כ יתכן שבנהנה מהחום של הלחם שאינו פוגם או מחסיר בלחם לא יהיה חייב. חזינן דגם האור שמח למד מסוגיין שהנאה שלא כדרך נאסרה מן הסתם.

והנה בתוס' כתבו (בד"ה אימא שלא ילעוס) משום הנאת מאכלך לעיסתו ואפילו מחיטין של מדיר עצמו (צריכים לגרוס מודר). ובתוס' ישנים מפורש יותר וז"ל ואפילו מחיטין של מודר דה"ק הנאת מאכלך עלי מה שאתה לועס ואוכל עלי, שלעיסת חיטים מועלת למכה.

הם לא למדו שהמודר אסר על עצמו חיטים של המדיר באופן שהמודר עצמו ילעוס ויהנה מהחיטים של המדיר אלא המדיר לועס עבורו את החיטים של המודר, דפעולת הלעיסה היא ההנאה שמקבל ממנו. וביאר בשיעורי רבי שמואל (שם) דבזה הא ההנאה היא מה שהכשיר את הדבר להניח על גבי מכתו, וזה הוי כדרך הנאה מה שתיקן לצרכו. וכתב בשלמי נדרים בשם הרי"ט אלגזי (בספרו תוספת דרבנן) שתוס' פירשו כן כי אילו היה האיסור על המודר ללעוס חיטים של המדיר הרי הוי הנאה שלא כדרך ולא היה נאסר. ולכן בדווקא פירשו שאסר את הפעולה ע"י המדיר, והנאת מאכלך פירושה שאכילתך תהנה אותי שזה נחשב הנאה כדרך, שהרי כך עושין כדי לרפא. לפי"ז תוס' חולקים וס"ל שלא נאסרה הנאה שלא כדרך.

והנה בביאור דברי הירושלמי מהו לחמם ידיו, כתב בקרבן העדה וז"ל מי אמרינן לא נדר אלא מאכילתו או דלמא אף מהנאתו נדר, עכ"ל. הרי שלא פירש דהשאלה היא האם הנאה שלא כדרך בכלל הנדר אלא האם אסר רק אכילה או גם הנאה. ואם הנאה כלולה בנדר, כל ההנאות בכלל.

וכן מפורש במאירי (לה). וז"ל וצריך לברר שכל שלא הזכיר בקונמו או בהקדשו לא לשון אכילה ולא לשון הנאה אלא שהקדישו סתם אם אסור לכל הנאה שבו או לאכילה לבד. ונראה שהוא אסור לכל הנאה וכו' והוא שאמרו בתלמוד המערב נדר מן הככר מהו לחמם בו ידיו וכו' והשיבו תמן באומר לא אוכלנו ולא אטעמנו כלומר שהזכיר לשון אכילה או טעימה אבל כל סתם הרי הוא כאוסר הנאתו ונאסר בכל הנאה שבו. הרי שלמד המאירי שהשאלה בירושלמי היא האם איסור הנאה בכלל איסורו, ולא האם גם הנאה שלא כדרכה אסורה. ולמאירי כנראה היתה גירסה אחרת במסקנת הירושלמי דבירושלמי דידן נשאר בבעיא.

איברא דאפשר לבאר דכך שעומד למאכל, כל סוג אחר של הנאה מהככר מוגדר כהנאה שלא כדרך. וכעין מה שביאר המל"מ (פ"ה יסודי התורה ה"ח) בשיטת הרמב"ם שמאכל שאסור בהנאה אם אכלו לוקה, ואם נהנה ממנו אינו לוקה כי כל דבר אכילה אין הנאתו אלא דרך אכילה. וזהו שכתב המחנה אפרים (הנ"ל) דאולי לא נדר אלא כדרך הנאתה דהיינו אכילה. ולפי"ז שאלת הירושלמי האם הנאה היא בכלל היא בעצם האם כלול בנדרו כל סוג של הנאה שלא כדרך כי כל דבר חוץ מאכילה מוגדר כהנאה שלא כדרך.

אמנם בשלמי נדרים (הנ"ל) הביא מהרי"ט אלגזי דהוקשה לתוס' דאם כוונתו (בהנאת מאכלך) לאסור הנאה א"כ אמאי נקיט אופן הנאה זו דלעיסת חיטים דהוי הנאה שלא כדרך דמסתמא לא מתסר עליה מידי דהוי כהקדש וכו'.

מבואר דגם אם אסר הנאה יש לדון אם רק הנאה רגילה או אפי' הנאה שלא כדרך. וכך חזינן מהחת"ס הנ"ל שלהריח הוא כדרך אבל ללעוס לא.

ובטורי אבן (מגילה ח) הביא ראיה מהירושלמי שהמודר הנאה דעתו נמי על פחות משהו פרוטה דהא מיבעיא ליה נדר מן הככר מהו לחמם בו את ידיו ולא איפשיטא. והא הנאת חימום אין בו שוה פרוטה, ש"מ דשאר הנאה גמורה אפי' פחות מש"פ אסור. משמע שלמד שיש הנאה גמורה ויש הנאה שאינה גמורה כמו לחמם ידיו. ולא היה ספק שגם איסור"נ בכלל. ולכאור' כוונתו בהנאה גמורה להנאה כדרך והנאה שאינה גמורה היינו הנאה משונה (אא"כ כוונתו לדבר אחר, שאין ההנאה ממש מהלחם אלא מהחום שהוא מחזיק). ויוצא שיש שפירשו בירושלמי דהשאלה היא האם הנאה בכלל ויש שפירשו שפשוט שהנאה בכלל והשאלה היא האם הנאה שלא כדרך בכלל. ויש נידון נוסף לגבי שיתוף דאולי הוי הנאה עקיפה.